

ROMA KÉP

Médiaantropológiai kutatás a Romakép Műhelyben – záró kutatási beszámoló –

A Romakép Műhely egy a tavaszi félévben, az ELTE Média és Kommunikáció Tanszékén meghirdetett kurzus és egyben filmklub. A műhelyt Pócsik Andrea alapította 2011-ben, aki akkor a Média Tanszékét magába foglaló Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet Film-, Média- és Kultúraelméleti Doktori Programjának doktori hallgatója volt. A tanszék és a doktori program oktatójaként 2012-től csatlakoztam a kurzushoz, 2013-tól pedig Andreával (2015-ben Bogdán Máriával) szerveztem és vezettem azt. Szerepvállalásom oka az volt, hogy a kurzuson folyó munkát kutatói és oktatói szempontból is mintaszerűnek gondoltam. Röviden, a magyarországi romák dokumentumfilmes ábrázolásának kérdéseit beszélhették meg itt az érdeklődő hallgatók és egyetemen kívülről érkező nézők, mégpedig a társadalom- és bölcsészettudomány szakértőinek, valamint a különféle művészetek képviselőinek segítségével, a hallgatók maximális bevonására és részvételére alapozva. A műhely mindenkori kérdései a filmek "elmosódottságára", a valóság és az ábrázolás kapcsolatára, elkülönülésére/összemosására, a filmek és azokon túl a különféle művészetek eljárásainak hitelességére vagy éppen hiteltelenségére, a művészi és politikai reprezentáció aspektusaira, a magyar roma közösség, és azon túl más kisebbségek képének konstruálására vonatkoznak. Az ELTE Tehetséggondozó Tanácsának pályázatával a Romakép Műhely tevékenysége bővülni tudott. Bár a pályázat elnyerése előtt is folyt kutatás és születtek tanulmányok a Romakép Műhelyben, de 2015 és 2016 ősze között a kutatás mélyebbé és kiterjedtebbé válhatott. Hét tehetséges és ambiciózus hallgató lehetőséget kapott arra, hogy a választott témájában egy éven keresztül elmerüljön, és ez alatt az egy év alatt számos tudósi tevékenységben gyakorolja magát – alább ezeket részletezem. (Magáról a programról és a kurzusról, amely annak keretét adta, a jelen beszámoló „A Romakép Műhely programjának értékelése” című részében olvashat az érdeklődő.)

Kutatás és elemzés

A Romakép kutatói műhely kilenc (később nyolc) tagja 2015 októberétől 2016. szeptember végéig kb. kétheti rendszerességgel találkozott egymással. A kutatás vezetőjeként magam ennél sűrűbben konzultáltam a csoport tagjaival, hiszen az egyes kutatási témákról, illetve az azokban történő előrehaladásról folyamatosan egyeztetünk (ez alól a nyári idény sem volt kivétel: júliusban a Bánkitó Fesztiválon volt vendég a Romakép Műhely, augusztus folyamán pedig a hallgatók írták a tanulmányaikat). Tevékenységünk négy nagyobb részre bontható, melyek persze az időben tisztán nem választhatók el egymástól, hiszen átfedésben zajlottak: háttérkutatás és empirikus kutatás (2015. október – 2016. július), a filmprogram megvalósulása (2016. február – május), a kutatási anyag elemzése (2016. március – 2016. szeptember), a kutatási eredmények megosztása (2016. szeptember – december). Első lépésben a 2015–16-os tanév őszi félévében megterveztük a Romakép Műhely c. kurzus programját, és ezzel szinkronizáltuk az egyes kutatásokat. Az alábbiakban bemutatom a kutatás megtervezésének és magának a kutatásnak a folyamatát.

Kutatási célunk a magyarországi roma alkotók és közösségeik médiahasználatának vizsgálata néhány esettanulmány segítségével. Ezt a kutatást a Romakép Műhely c. kurzussal párhuzamosan terveztük folytatni, és ebből fakadóan azzal a lehető legjobban harmonizálni. Ami azt jelenti, hogy a kutatásunk témáiból jöttek a Romakép Műhely programjai, legalábbis kb. 80 százalékban. 2015 őszén fokozatosan és egymással párhuzamosan alakítottuk ki tehát a programot és kutatási témákat.

Sipos Flóra a fotóművészetben belül Horváth M. Judit és Csoszó Gabriella munkáját választotta. A kutató hallgató itt a Horváth M. Judit és Stalter György által közösen jegyzett Más világ című fényképalbumon, valamint a Rólunk Hozzád című fotós kampányon keresztül a hagyományos szociofotó, valamint a fotóaktivizmus különbségeivel szembesült, és ennek az ellentétnek az összehasonlító kutatása tűnt gyümölcsözőnek.

Pala Mátyás Daróczi Ágnes és a Patrín Magazin című nemzetiségi közszolgálati műsort szerette volna kutatni, de ez a kutatási téma később módosult, és helyette a Dikh Tv. műsorainak elemzését végezte el. E módosulással együtt is, a Daróczi Ágnes–interjúnk során nyert információk a közszolgálati Patrín Magazinról a 90-es években viszonyítási alapot adtak a web2-es médiakörnyezet új trendjeinek és platformjainak vizsgálatához. A Daróczi Ágnessel való kapcsolatunknak köszönhetjük a Romakép Műhely egyik programelemét is, az 1993-as örkényi rendőrtámadásról szóló tudósítást, melyet John Akomfrah Handsworth Songs című, a 80-as évek brit utcai megmozdulásairól szóló dokumentumfilmjével vetítettünk együtt.

Major Réka a Buvero roma női médiatábort választotta vizsgálatára tárgyául, és a kettőnk által Bársony Katalinnal, a Romédia Alapítvány vezetőjével készített interjú volt az első lépés egy ilyen tábor belső életének, működésének megismerésében. 2015 őszén Rékával együtt részt vettünk az az év nyarán készült filmek bemutatóján, és ott hívtuk

meg a filmeket a Romakép Műhelybe. A kutatás egyik fontos kérdése a roma női identitás és a médiában végzett munka kölcsönös egymásra hatása volt.

Nánai Attila a romák integrációjával kapcsolatos társadalmi célú kampányfilmeket (Attila egyéb nehézségekre hivatkozva később felmondta a kutatócsoportbeli tagságát, de el kell mondani, hogy a választott témájából még tartott egy programbevezető előadást, mely a többi előadáshoz hasonlóan megtekinthető a **Romakép Műhely** honlapján).

Gunther Dóri először Bagon szeretett volna kutatást folytatni, de a megfelelő mozgóképes anyag hiánya miatt témát váltott, és Siroki László csereháti hírügynökségét, a Cserepresszt választotta. A kutatócsoport számára meghatározó élmény volt a Csereháton végzett terepmunka, a közösen készített interjú Siroki Lászlóval, a helyiekkel való megismerkedés és közös filmvetítés, és a közben velük és egymás között folytatott a beszélgetések. (A terepkutatásban Dórin és rajtam kívül Réka és Melinda vettek részt.) Dóri kutatása során feltárta a helyi viszonyokat, a lokális identitások változatait, a saját média meghatározó képviseleti erejét, a médiatáborokban készségeket elsajátító gyerekek kreatív viszonyát a saját képhez.

Teidelt Magdalena témája a Makói Videóműhely lett. Magdaléna bizonyos értelemben egyedülálló kutatási témát választott, mert a Makói Videóműhely alapvetően nem roma identitású intézmény. Benne éppen az az érdekes, hogy a történetesen roma és nem roma tagok filmjei miképpen hozzák létre a roma témát, amely a lokális identitás egyik fontos elemévé válik. A videóműhely esetében a lokalitás és a globalitás dinamikus kapcsolatára láthatunk rá, hiszen a magyarországi kisvárosban videókészítést tanuló diákok a műhelyvezető aktív hálózatépítő tevékenységének köszönhetően filmjeikkel a világ különböző fesztiváljaira jutnak el, és nyernek azokon díjakat. Magdó Czibolya Kálmánnal, a műhely vezetőjével, valamint Ferenczi Dáviddal készített interjút – ők mindketten vendégei is voltak a Romakép Műhelynek, amelyben többek között Dávid díjnyertes filmjét, a Honvéd City-t vetítettük.

Wagner Sára elsősorban a zenei érdeklődéstől indítva talált rá a Snétberger Központ témájára, Almási Tamás tititá című filmjén keresztül, amit még 2015 őszén együtt láttunk a Verzió c. nemzetközi emberi jogi filmfesztiválon. Ott találkoztunk a rendezővel is, aki meghívtuk a Romakép Műhelybe, a filmmel együtt. Sárít elsősorban az vonzotta, hogy a Snétberger Központ fiatal diákjai milyen, elsősorban a zenével kapcsolatos mediális platformokat használnak, és ezen túl a zenehasználatnak milyen kapcsolódásai vannak a roma identitással. E bonyolult kérdésnek persze már zeneantropológiai vonatkozásai is vannak, miközben a kulturális, nemzeti, etnikai és lokális identitások hálózatát kell itt szétfejtteni.

Vajda Melindáé a Roma Produkciós Irodát működtető Joka Daróczi János munkái iránt érdeklődött, és főleg azok iránt, amelyek néprajzi vonatkozással bírnak. Melinda figyelme a kutatás során arra irányult, hogy vannak-e a filmeknek olyan jegyei, amelyek valamilyen módon romaként teszik azonosíthatóvá az attitűdöt, mellyel készültek,

például azáltal, hogy bizonyos kulturális sajátosságok beható ismeretéből fakadnak. Melinda itt hasznosította a halfie fogalmát, amely a nézőpont és az ábrázolás egyszerre külső és belső természetére mutat rá, a kettősségre, hibriditásra vagy küszöb-helyzetre, amely az alkotó sajátja, és amely a nézőt is pozícionálja.

A hallgatók a pályázatban három feladat teljesítését vállalták a kutatásuk során: egy recenziót, egy interjút és egy tanulmányt. Ezeket egy, mégpedig a recenzió kivételével teljesítették. (A Romakép Műhely könyvtárából választottak idegen nyelvű tudományos értekezéseket recenzálás céljából.) Ez utóbbi hiányosság magyarázatául az kínálkozik, hogy idegen nyelven nem feltétlenül olvastak még szakkönyveket, és ez nehézséget jelent számukra, magam pedig e feladat kijelölésekor ezzel a nehézséggel nem voltam tisztában. Egy kiegészítést szeretnék itt tenni: némi kompenzációként szolgál, hogy a hallgatók olyan feladatokat is teljesítettek, amelyeket nem vállaltak – ezekről alább részletesen beszámolok.

A második félévtől kezdődően, miután felvettük a kapcsolatot az egyes személyekkel, akik a kutatási témák központi alakjai, elindulhattak az interjú-készítések. Sipos Flóra Horváth M. Judit fotóművésszel és Csoszó Gabriella fotóaktivistával-tanárral, Pala Mátyás Daróczi Ágnes aktivistával, kutatóval, egykori szerkesztő-riporterrel, valamint Szilvási István zenésszel, a Dikh Tv. alapítójával, Major Réka Bársony Katalinnal, a Romédia Alapítvány igazgatójával, Gunther Dóri Siroki Lászlóval, a Cserepressz Hírügynökség vezetőjével, Teidelt Magdalena Czibolya Kálmán filmmessel-filmműhely-vezetővel, valamint Ferenczi Dávid filmkészítővel, Wagner Sára a Snétberger Központ diákjaival, Vajda Melinda Joka Daróczi János szerkesztő-riporterrel készített interjút. A Romakép Műhely-programok is ebbe az "interjú-körbe" tartoznak, amennyiben a fent említett interjúalanyok meghívott vendégekként részt vettek a programokon, így a vetítések utáni, hallgatók által moderált kerekasztal beszélgetések is a kutatás tárgyát, referenciáját képezték (a beszélgetések már láthatók a **Romakép Műhely** honlapján és Youtube-csatornáján).

Néhány tanulmányhoz a hallgatók terepen folytattak kutatást: Wagner Sára Balatonfelsőörsre (Snétberger Központ), Sipos Flóra Pécsre (Gandhi Gimnázium), Gunther Dóra Cserehátra (Cserepressz), Teidelt Magdó Makóra (Makói Videóműhely) utazott, illetve Pala Mátyást az archívumként is funkcionáló magánlakásukban fogadta a Daróczi Ágnes-Bársony János házaspár, Major Rékát pedig a Buvero budapesti székhelyén Bársony Katalin.

A kutató hallgatók harmadik vállalása a recenzió és interjúkészítésen túl egy tanulmány megírása volt. Ennek előkészítése céljából, a 2015-ös őszi, valamint 2016-os téli és tavaszi találkozók, melyek kétheti rendszerességgel zajlottak, a kutatási kérdések, módszerek kialakítását célozták. Hasonló szerepet töltött be az a két bevezető előadás, amelyet a Romakép Műhely-kurzus első két alkalmával, 2016 februárjában tartottam a médiaantropológia viszonylag új kutatási területéről, szempontjairól, kérdéseiről, valamint a magyarországi romák vizuális

reprezentációjáról. Ide sorolhatók azok a programbevezető előadások is, amelyeket maguk a kutató hallgatók tartottak az egyes filmvetítések előtt. Ezek az előadások a kutatások első performálását jelentették. A kutatás során folyamatosan születtek az elemzést meghatározó médiaantropológiai reflexiók, ezek kutatási tervek, kutatási és interjúkérdések, szakirodalmi listák, kutatási naplók, vetített prezentációk és dolgozatvázlatok formáját öltötték.

A csoportnak hétről hétre kohéziót biztosító találkozókon, konzultációkon, programokon túl közös platformjainkat is közösen gondozzuk (pl. Facebook-események, plakáttervezés és –ragasztás), és ez szintén növeli a fiatal kutatóknak a közösség iránti lojalitását. Szintén a szolidaritást biztosítják azok a programok, amelyek bár nem feltétlenül kapcsolódnak közvetlenül a kutatáshoz, de a romáknak a kortárs kultúrában történő reprezentációiként gazdagítják a tapasztalatot és élesítik a kritikai látást. (Alább ezeket is felsorolom.)

Megosztás

Alább a kutatási eredmények megosztásának fizikai és online tereit veszem számba. A Romakép Műhely médiaantropológiai kutatásának lezárásaként egy konferenciát szerveztünk 2016 szeptemberében, amelynek előadásai a Romakép honlapján és Youtube-csatornáján megtekinthetők. Ahogy a jelen beszámoló végén közölt program mutatja, a kutató hallgatókon kívül a téma idősebb szakértőit kértük fel, hogy vegyenek részt ezen a konferencián, és egyrészt beszéljenek saját aktuális kutatásukról, másrészt reagáljanak a hallgatók előadásaira és véleményezzék azokat.

A megosztás második körébe tartozik az a workshop, amelynek során a Romakép Műhely módszertanát osztottuk meg az ország egyeteméről érkezett kollégákkal, kifejezetten abból a célból, hogy elinduljon a műhely hálózatosodása, és lehetőség szerint más felsőoktatási intézményekben is legyen hasonló jellegű kurzus. Ennek már mutatkoznak az eredményei, amennyiben a Képzőművészeti Egyetem kurátori mesterszakának hallgatóival közösen fogjuk szervezni és lebonyolítani a 2017-es Romakép Műhely-programot. A workshopot a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány adománygyűjtő estjén szerzett támogatás tette lehetővé, ahogy a most készülő Romakép Műhely-brosúrát is, amely egy filmkatalógus és módszertani füzet lesz.

A program és a kutatás eredményeihez online terekben is hozzáférhetővé tettük. Fent már említettem a konferencia-előadásokat, amelyek a Romakép Műhely Youtube-csatornáján rövidesen megnézhetők. A tavaszi program beszélgetései szintén megtekinthetők a műhely honlapján (www.romakepmuhely.hu). Az érdeklődők a Romakép Műhely Facebook-oldalán követhették nyomon az aktuális programokat.

Köszönetnyilvánítás

A Romakép Műhely kutatócsoportja nevében szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik segítettek minket a kutatás során. Köszönjük az interjúalanyainknak és a

kutatásban résztvevőknek, hogy időt szakítottak ránk, és a bizalmukra fogadtak minket: Horváth M. Juditnak, Csooszó Gabriellának, Bársony Katalinnak, Siroki Lászlónak, Czibolya Kálmánnak, Ferenczi János Dávidnak, Bodóczki Ernőnek, Joka Daróczy Jánosnak, Szilvási Istvánnak, Szalóki Áginak, Kőszegi Nórának, a Snétberger Központ diákjainak, valamint vezetőinek, mentorainak és animátorainak: Varga Júliának, Kőműves Juditnak, Ignác Margitnak, Bogdán Annának, Horn Tamásnak és Beri Károlynak. Köszönjük a Romakép Műhely vendégeinek, akik a fent felsoroltak mellett eljöttek hozzánk és beszélgettek velünk: Stalter Györgynek, Pfliztner Gábornak, Galyas Gyulának, Sós Ágnesnek, Kövecsi Anikónak, Györke Ágnesnek, Árva Mártonnak, Setét Jenőnek, Gyenge Zsoltnak, Kóródi Miklósnak, Almási Tamásnak, Kuru Antalnak, Bodóczki Ernőnek, Kovács Jánosnak, Rézműves Melindának. Hasonlóképpen szeretném megköszönni a részvételt azoknak a hallgatónak, akik felvették a Romakép Műhely-kurzust és hozzájárultak annak hatékony működéséhez: Fekete Lászlónak, Gazda Emesének, Kondi Viktóriának, Nánai Attilának, Sági Csengének, Cseke Balázsnak, Gyepesi Flórának, Vincze Erikának, Balogh Adriennek (Adrienn a Buvero-tábor résztvevőjeként vendégünk is volt). Köszönjük a DocuArt Mozi működtetőinek, elsősorban Komlósi Orsolyának, hogy otthont adtak a Romakép Műhelynek. Hálás vagyok Bakó Boglárka és Papp Richárd egyetemi oktatóknak a Társadalomtudományi Karról, akik segítettek kapcsolatba lépni az ott tanuló hallgatókkal. Köszönjük Asztalos Anikó szakmai asszisztensnek és Székelyné Muhr Szilviának, az ELTE BTK gazdasági hivatalvezetőjének, hogy a pályázatunkat gondozták. Szeretnénk köszönetet mondani Pócsik Andreának is, aki a kutatócsoport tiszteletbeli tagjaként segített nekünk és tanácsokkal látott el minket. Végül köszönöm az ELTE Tehetséggondozási Tanácsának támogatását, melynek révén a kutatásunk megvalósulhatott.

Müllner András

ELTE Média és Kommunikáció Tanszék

Budapest, 2016. december 13.